

תדפיס מתוך

דברי

הקונגרס העולמי

האחד-עשר

למדעי היהדות

חטיבה ג
כרך שני

הגות יהודית, קבלה וחסידות

ירושלים תשנ"ד
האיגוד העולמי למדעי היהדות

קבוצת יעקב: בין ביוגרפיה לספרות שבחים

מור אלטשולר

ספר השבחים החסידי **קבוצת יעקב** נכתב בתרמ"ג 1883 בידי ר' יעקב מרגליות, נינו של ר' יצחק דובער מרגליות.¹ ר' יעקב ניהן בכשרון כתיבה וניכר, שידע את סוד הצמצום. עמדת המספר בסיפוריו היא לכאורה עמדה של חסיד- מספר תמים, המעלה בהתלהבות את נפלאות צדיקי החסידות, שבכוחם הוא מאמין ללא סייג. אך ניתוח הסיפורים מלמד, שמעבר לגבו של המספר התמים מציץ מספר כל יודע, השולט בעלילה לכל פרטיה. הפער בין שתי העמדות- הגלויה והסמויה, מנוצל לא פעם למבט אירוני ולביקורת מושחזת, לעתים לא צפויה.

אף שהקובץ נכתב בשלהי המאה ה-19 הוא מתאר את חייהם של אישים, שחיו באמצע המאה ה-18, מאה שנים ויותר לפני זמנו של המחבר. הסיפורים, שהבעש"ט הוא גיבורם, כלולים בפרק "גדולים מעשה צדיקים"³. מקצתם עוסקים ביחסים המיוחדים של הבעש"ט עם האחים מרגליות. אחרים מתארים את הבעש"ט, בני חבורתו והמתנגדים ואינם קשורים בהכרח למשפחת מרגליות.⁴

לא אדון במסגרת זו בסיפורים על הבעש"ט, בני חוגו והמתנגדים. אבקש רק להעיר, כי תיאור הבעש"ט בסיפורים אלה הוא תיאור אנכרוניסטי- הבעש"ט מתואר כצדיק חסידי מן הטיפוס, שהתגבש עשרות שנים אחרי מותו. גם המאבק בינו לבין המתנגדים הוא אנכרוניזם; אפשר שהבעש"ט זכה לביקורת מסוימת מפי בני זמנו, אך וודאי שלא פעלו נגדו קבוצות מגובשות של מתנגדים, כדרך שהדבר מוצג בסיפורים.⁵ אני מקווה להציג בהזדמנות אחרת את דעתי, שתיאור חי הבעש"ט **בקבוצת יעקב** כולל בחובו רובד סמוי, שבו חי הבעש"ט בעבר הם מעין משל, שנמשלו בהווה. רובד זה נבנה, מתוך פער אירוני, גם על פי דמותו של ר' ישראל מרוז'ין, אבי שושלת רוז'ין- סאדיגורה,⁶ שאליה השתייך המחבר.⁷

המגמה המיוחדת, המבדילה את **קבוצת יעקב** מסיפורי שבחים אחרים, היא הרחבת תחומי הידיעה הנפלאה של הבעש"ט גם לענייני הלכה. מגמה זו, שיש לה ביטוי בסיפורי הבעש"ט והאחים מרגליות, נשענת על המוניטין, שיצאו לבני המשפחה, כגדולים בהלכה. משפחת מרגליות היתה מן המיוחסות שבמשפחות גליציה: בניה כיהנו כרבנים ואבות בתי דין בקהילות גדולות ונודעו כפוסקים בעלי מוניטין. מפליא הדבר, עד כמה מעטות ידיעותינו על מקור המשפחה ותולדותיה.⁸ מבחינה זו, אפשר לראות **בקבוצת יעקב** מקור חשוב ומהימן; ר' יעקב מרגליות שמר מידע רב ערך על תולדות משפחתו

במאתיים השנים שלפני זמנו ושרטט את שושלת היוחסין שלה משך ששה דורות.⁹ אך יש להדגיש, כי למידע על תולדות משפחת מרגליות אין כל קשר אל הבעש"ט והוא יכול היה להכתב בכל מסגרת אחרת.

הידוע בבני מרגליות הוא ר' מאיר, שחי בתקופתו של הבעש"ט: הוא נבחר לרב הגליל של לבוב, תפקיד רב יוקרה, ואח"כ נתמנה לרב על העיר אוסטרהא ועל 280 העיירות שסביבה.¹⁰ בין חיבוריו¹¹ בהלכה, שהידוע שבהם הוא מאיר נתיבים,¹² מצוי גם סוד יכון ובעז, שעניינו קבלה. בפיסקא אחת מזכיר שם ר' מאיר מרגליות את הבעש"ט בין "מוריו הגדולים בתורה ובחסידות" ומכנהו "ידידי הרב החסיד מופת הדור מוהר"ר ישראל בעש"ט זצ"ל".¹³ הצרוף "מורה" וידיד" מעיד על קירבה, שאינה רגילה בין מורה לתלמיד. לצרוף זה הוסיף ר' מאיר הערה, שרב בה הנסתר על הנגלה:

"ומילדותי מיום שהכרתי בדבקות האהבה עם מורי ידידי הרב מוהר"ר ישראל תנצב"ה הנ"ל ידעתי נאמנה שזה היו הנהגותיו בקדושה ובטהרה ברוב חסידות ופרישות וחכמתו צדיק באמונתו יח' דמטמירין גלין ליה כבוד ה' הסתר דבר".¹³

פיסקא זו היא העדות היחידה, שבה מעיד בעל הדבר על קשריו עם הבעש"ט. אך לשונו מגלה טפח ומכסה טפחים - באילו נסיבות נפגשו השניים ובאיזה אופן היה הבעש"ט "מורה וידיד" לר' מאיר? האם מרמז הציון "מילדותי", שהבעש"ט היה ה"מלמד" של ר' מאיר בילדותו? דא עקא, מדברי ר' מאיר עולה, שתלמודו מן הבעש"ט אינו מסוג הדברים, שמלמד דרדקים מלמד את ילדי החדר; ר' מאיר מדבר במפורש על תורת האותיות האזוטרית של הבעש"ט - טכניקה קונטמפלטיבית להשגת דבקות מתוך אותיות התורה. טכניקה זו נזכרת ע"י הבעש"ט עצמו, באיגרתו לר' גרשון מקוטוב,¹⁴ והיא ידועה גם ממקורות עיוניים מראשית החסידות.¹⁵ אלה הם עניינים, שהבעש"ט הכירם ועסק בהם מפני שהיה בעל שם במקצועו ומיסטיקאי בנשיתו הנפשית והרוחנית ור' מאיר התעניין בהם מתוך לימודו בקבלה. ועוד; ר' מאיר מייחס לבעש"ט ידיעה נפלאה - "דמטמירין גלין ליה" - שסודות גילו לו, אך אין זו ידיעה בהלכה אלא בתורת הנסתר. ברור, איפוא, שהבעש"ט לא היה ה"מלמד" של ר' מאיר בילדותו, אף לא מורו בהלכה, אלא בתורת הנסתר ובהנהגות חסידות.

יתר על כן - התקשרות ר' מאיר אל הבעש"ט דווקא בימי ילדותו חריגה בביוגרפיות של מקורבי הבעש"ט, כגון - גיסו ר' גרשון מקוטוב ור' יעקב יוסף מפולנאה, אף הם אנשי הלכה, שהכירו בסגולותיו של הבעש"ט בבגרותם, מקצתם כאשר כבר הגיעו למעמד מכובד בקהילותיהם.¹⁶ לעומתם, ר' מאיר דבק בבעש"ט בילדותו, אך אין הוא מעיד על התפתחות יחסיהם בבגרותו.¹⁷ יש לציין עוד, שר' מאיר מרגליות אינו נזכר בכתבים העיוניים של תלמידי הבעש"ט ובכתבי תלמידי תלמידיו, שחיו ופעלו בשנות השבעים, השמונים והתשעים של המאה ה-18, רבים מהם - בגליציה. בחיבוריהם הביאו זה מדברי זה וכן מדברי מוריהם בחסידות - הבעש"ט, ר' מנחם מנדל מפרמישלאן, המגיד מזלוטשוב והמגיד ממזריטש. אם היה ר' מאיר מתלמידי הבעש"ט, שנכללו בין אבות החסידות בדור הראשון והשני, אפשר היה לצפות שדרושו או אימרותיו יזכרו בכתבים אלה. אך עקבותיו של ר' מאיר אינם מצויים בכתבים העיוניים וספק, אם הקשר עם הבעש"ט הוביל לקשרים עם תנועת החסידות ההיסטורית; שתיקת הכתבים מלמדת, שלר' מאיר לא היתה השפעה או

מעורבות בשנים המכריעות של התגבשות החסידות כתנועה, למרות שחי ויצר באותן שנים. ר' מאיר מרגליות עצמו בחר, שלא להוסיף פרטים, שיכולים היו לשפוך אור על קשריו עם הבעש"ט. תעלומת פגישתו עם הבעש"ט ותלמודו ממנו תישאר, מן הסתם, בעינה.¹⁶

אך במקום שהמידע ההיסטורי אינו מצוי, שם שדה הפעולה של הסיפור: שניים מסיפורי קבוצת יעקב מציעים תשובות לשאלות, שהן מעיקרן שאלות היסטוריות.¹⁷ אולם, לא תאריכים ופרטים ביוגרפיים נדרשים בסיפורים אלה; התשובה ניתנת במישור אחר. שני הסיפורים מתארים את ראשית היכרותו של הבעש"ט עם האחים מרגליות. יש לציין, שר' יעקב מרגליות, שהביא פרטים רבים על אבותיו, לא הביא את שנות הלידה של ר' יצחק ושל ר' מאיר. אלה אינן ידועות בוודאות גם מכל מקור אחר. לפיכך, השאלה בכמה שנים היה הבעש"ט מבוגר מר' מאיר נותרת עמומה. עמימות זו מנוצלת בשני הסיפורים שלפנינו, שבהם "נמתחים" במקצת הבדלי השנים: בסיפור הראשון האחים מרגליות הם נערים והבעש"ט - עדין לפני התגלותו - בן 28 לכל היותר.¹⁸ בסיפור השני ר' מאיר בן חמש או שש שנים והבעש"ט - אדם מבוגר.

הסיפור הראשון, שעניינו פגישתם הראשונה של הבעש"ט ושל האחים מרגליות, התרחש כאשר ר' מאיר היה בן 11 ור' יצחק - אחיו - בן 17. הבעש"ט מתואר בסיפור כשוחט אלמוני בכפר קטן בשם קשילווויץ בגליציה.²¹ עלילת הסיפור היא עלילת "התגלות", שכמותה נמצא בסיפורי שבחים רבים: מנהיג כריזמטי "נסתר" לפני התגלותו. נערים, הנמשכים אליו כבמטה קסם, בורחים לביתו בלי לגלות לאביהם מפני שהם חשים באופן לא רציונלי בגדולתו הרוחנית. הבעש"ט מוצג בסיפור כ"חכם ואדוק" בלשון הנערים; מנהיג רוחני, שהפגישה עמו הנחתה את דרכם מכאן ואילך. ר' יעקב מרגליות מסיים את הסיפור במילים - "אח"כ כאשר נתפרסם הבעש"ט נסעו אליו מדי שנה בשנה".²² זהו תיאור אנכרוניסטי, כי לבעש"ט לא היה חצר בסגנון חצרות הצדיקים, הידועים לנו מן המאה ה-19, שחסידיהם היו נוסעים לחלות את פניהם מדי שנה בשנה. האנכרוניזם משרת את המגמה להציג את האחים מרגליות כחסידי הראשונים של הבעש"ט, שהכירו בגדולתו לפני האחרים והתמידו בקשריו עמו.²³ מגמה זו אינה מתאשרת מתוך השתיקה, שעליה הצבעתי, בנוגע למעורבות האחים מרגליות בחסידות ההיסטורית.

הסיפור השני הוא מעין סיפור התוודות, שעלילתו בנויה כדיאלוג בין הבעש"ט לבין ר' מאיר המבוגר. כדיאלוג זה נחשפים זכרונות הילדות של ר' מאיר בפרספקטיבה מאוחרת של ימי הבגרות: "פעם אחת אמר הבעש"ט ז"ל לדודי הגאון מורינו הגאון מאיר הנ"ל: מאיר ל' אתה זוכר באותו שבת שהתחלת חומש ועמדת על השולחן ואמרת הדרשה ובית אביך היה מלא מפה לפה עם אנשים, מה היה אז? אמר - אני זוכר היטב: אמי באה פתאום לבית וחטפה אותי מעל השולחן באמצע הדרשה. ואמר לה אבי - מפני מה אתה חוטף את הילד באמצע הדרשה? השיבה לו - איש אחד לבוש עם פאלץ עומד ולוטש עיניו מאד על הילד. והיתה יראה כי הוא היה יפה תואר ויפה מראה להפליא. אמר לו הבעש"ט [לר' מאיר]: אני הייתי האיש. אור גדול ורב השפעתו עליך בהביטי אז עליך. אם לא היתה אמך חוטפת אותך אני יודע מהטוב שהיה לך יותר ויותר."²⁴

כמספר, ניחן ר' יעקב ביכולת מרשימה לתמצת את העלילה למעין מיניאטורה- תמונה קטנה, היוצרת עלילת מיסתורין וקונפליקט דרמטי, שטיבו אינו נהיר עד תום גם בסוף הסיפור. ר' מאיר מוצג כעילוי מינקות- ילד מואר ומורם מעם, מוקף במעין הילה נסתרת. אמו של ר' מאיר מתוארת כמרים, אחות משה, המסתתרת מרחוק לדעת מה יעשה לו, ברוב חרדתה לשלום בנה. התערבותה בחטיפת הילד מעל השולחן שוברת את התמונה השלמה וההרמונית ומכניסה בה תנועה פתאומית, הקוטעת גם את ההתרחשות הפנימית של השפעת האור הסמוי מן הבעש"ט אל ר' מאיר. האם היא היחידה, המבחינה בקשר המיוחד שבין בנה לבין הזר, אך היא מעניקה לו פירוש מוטעה, כביכול מאיים הזר על שלומו של ר' מאיר. כך היא הופכת, בלי משים, לנציגה כביכול של כוחות, שאינם מבקשים לקדם את הסדר הנכון של הדברים, אלא לשבשו. בניגוד למרים אחות משה האם פועלת נגד רצון ההשגחה, כאשר היא מתערבת ומרחיקה את השניים זה מזה. אורת המסתורין אינה מתפוגגת גם בחלוף השנים. הסברו של הבעש"ט על הטוב הצפון באור, שהשפיע על ר' מאיר, אינו מבהיר אלא מערפל את כוונתו עוד יותר. המסקנה משתמעת ואינה נאמרת במפורש- הבעש"ט, כך נראה, ניסה לכוון את ר' מאיר לחוויות רוחניות מן הסוג, שהוא עצמו היה חווה. יתכן, שהאור מסמל גם מעין ירושה רוחנית. המרמזת שהבעש"ט ייעד את ר' מאיר להיות יורשו בעולמות שברוח. תחושת ההחמצה, העולה מן הסיפור, היא המפתח לשאלה, מדוע לא הפך ר' מאיר להיות מאבות החסידות ההיסטורית: גבולות הסדר החברתי, המיוצגים בדמות האם, או יד הגורל, מנעו מר' מאיר להפוך "חסיד" במובן הידוע ואולי אף "צדיק", יורש הבעש"ט בהנהגה הרוחנית. דא עקא; המנסה להפוך את המסקנה, המשתמעת במובלע מן הסיפור, לטיעון מפורש במישור העובדות ההיסטוריות, יעלה חרס בידו. לטענה, שאמו של ר' מאיר התנגדה ליחסיו עם הבעש"ט, או לכל טענה דומה, אין כל בסיס היסטורי. יתר על כן- ספק אם ר' יעקב מרגליות התיימר לגלות עובדות היסטוריות כהווייתן. מטרת סיפורו אינה להשלים פער של מידע היסטורי ע"י מידע היסטורי, אלא לספק מענה, ההולם את תמונת העולם של גיבוריו ושל קוראיו: בתמונת עולם זו האדם אינו קובע את עתידו ואינו שליט על גורלו. אמו של ר' מאיר עושה מעשה מתוך פחד שטיבו אינו נהיר לה ולזולתה. היא אינה פועלת- אלא נפעלת- על ידי כוחות חזקים, שמקורם בעולמות עליונים, בהם נקבע גורל האדם. האור ששפע הבעש"ט והטוב, שהיה גנוז בו, לא הגיעו אל ר' מאיר. החמצה זו נקבעה בשמים ואין היא מעשה ידי אדם.

סוג שלישי של סיפורים בקבוצת יעקב הוא סיפור שבחים, שיש לקלף ממנו את מעטפת ההגזמה ולחשוף גרעין מידע היסטורי מכלי ראשון. כבר נאמר, שמגמת קבוצת יעקב היא להרחיב את תחומי הידיעה הנפלאה של הבעש"ט ולכלול בה גם ענייני הלכה, כנגד "המפלפלים והמהגים לאמר אשר הבעש"ט ז"ל לא היה למדן"²⁵ מגמה זו ניכרת גם בדברים שבשח הבעש"ט כגדול בתורה, ששם המספר בפי ר' יצחק מרגליות. עולה מהם, שר' יצחק שהיה מתייעץ עם הבעש"ט בכל ספיקותיו בהלכה. הבטוי "דמטמירין גלין ליה"- שסודות גילו לו, בלשון ר' מאיר מרגליות בסוד יכין ובעז, מתפרש כאן גם כגדולה נסתרת בהלכה. עם זאת, הערה אחת של ר' יצחק חורגת מתמונת השבחים. היא אינה מתייחסת לבעש"ט כאל תלמיד חכם, אך מייחסת לו

ידיעות, שמקורן בגילויים עליונים; "שמעתא אליבא דהלכתא לא מסרו מן השמים בדורו [של הבעש"ט] רק אליו".²⁵ לעומת הערה זו עומדת הערה משם ר' חיים מוולוז'ין, ששמע מר' לייב בן אשר, בעל שאגת אריה: "והשאגת אריה אמר... שהבעש"ט מה שידע היה ע"י שאלת חלום בכל לילה".²⁶ ר' לייב בן אשר ור' יצחק מרגליות היו אנשי הלכה, שחיו בקרבת ימי חייו של הבעש"ט. עימות דבריהם משקף את יחסם השונה אל הבעש"ט; האחד- ממעיט מגדולתו, השני- מעריץ ומרומם את זכרו. ר' יצחק אינו מפרט את דרגת הגילוי ור' לייב בן אשר ממעיט בחשיבותה- "שאלת חלום". ועוד- ר' לייב נמנע מפירוט תוכן הגילוי ואילו ר' יצחק אומה בפירוש, שהגילויים כללו גם ענייני הלכה- "שמעתא אליבא דהלכתא". אך ביסוד השוני עומד המשותף לשתי ההערות- שתיהן מייחסות לבעש"ט ידיעות, שמקורן בגילויים ולא בלמדנות. אפשר, איפוא, שהערת ר' יצחק מרגליות בקבוצת יעקב מעידה על הגרעין ההיסטורי של סיפור השבחים: יתכן, שתשתית הסיפור משקפת נקודת מבט אותנטית על הבעש"ט, שהיתה לו ידיעה עליונה בעניינים, שהם מעבר לענייני הלכה. אפשר שידעה זו הספיקה לר' יצחק כדי להתייעץ עמו גם בענייני הלכה. השבחים המופלגים, שהוסיף כנראה מחבר קבוצת יעקב, הם הפרי והקליפה שמסביב לגרעין זה.

בחתימת דברי אני מבקשת לחזור ולהצביע על מורכבות הטקסט שלפנינו, שאין לגזור בו גזירה שווה; יש בו מידע היסטורי מדויק לצד בדיון ספרותי, fiction, שמגמתו הגיוגרפית והוא ממלא פערי מידע בהסבר, שיש לו הגיון פנימי בעולם הגיבורים והקוראים. לאלה מצטרפים גם גרעינים של היגדים אותנטיים, שזכו לעיבוד ספרותי. לסכום יאמר, כי הנסיון להבחין בין כתיבת היסטוריה לסיפור שבחים מעורר במבט ראשון ציפיה לתשובה חד משמעית, אך כופה על המתעמק בו להודות שאין בנמצא תשובה כזו; מהימנות אינה תכונה, אלא הערכה, הנשענת גם על קני המידה הסובייקטיבי של המעריך. במחקר היסטורי, שיש בו לעתים ויכוח לגבי עצם העובדות, קשה לצפות לתמימות דעים בתחום ההערכות. אחרי הכל, ציור דיוקנאות של דמויות מן ההיסטוריה הוא מפגש, שבו משפיע הציור לא פחות מאובייקט הציור שלו.²⁷

הערות:

אני מודה לפרופ' רחל אליאור, שבהדרכתה נכתבה העבודה, על תרומתה ברוחב לב ולידידי ד"ר דוד אסף על הערותיו המלומדות.

1. קבוצת יעקב נדפס לראשונה 13 שנים אחרי שנתחבר בברדיטשב תרנ"ו 1896; פשישלא תרנ"ז; "גדולים מעשה צדיקים", מהדורת ש' טלינגטור, ירושלים תש"ו; גדולים מעשה צדיקים, מהדורת ג' נגאל, ירושלים תשנ"ב. מראי המקום מציינים לדפוס הראשון, ברדיטשב תרנ"ו.
2. ראה: י' דן, הסיפור החסידי, ירושלים 1975, עמ' 189-220.
3. ראה: גדולים מעשה צדיקים, מהדורת ג' נגאל.
4. שאלת מעמדו של הסיפור החסידי מן המאה ה-19 כמקור היסטורי זכתה לדיונים נוקבים, מאז התפלמס ג' שלום עם גישתו של מ' בובר, כפי שהיא עולה מבפרסד החסידות ואור הגנוז. יש לציין, בהקשר זה, את תרומתו היחודית של י' דן בהגדרת מאפייני "החסידות הפרומקניאנית". ראה: ג' שלום, "דמותו ההיסטורית של

- ר' ישראל בעל שם טוב", דברים בגו, ת"א 1976, עמ' 287-324; הנ"ל, "פירושו של מרטיין בובר לחסידות", דברים בגו, עמ' 382-361; הנ"ל, עוד דבר, ת"א תש"נ, עמ' 408-415;
- Dan, J. "A Bow to Frumkinian Hasidism", *Modern Judaism* 2 (1991) pp. 193-176; הנ"ל, "לתולדותיה של ספרות השבחים", מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי א (תשמ"א), עמ' 82-100; ר' ש"ץ, "אדם נוכח אלוהים ועולם במשנת בובר על החסידות", מולד יח (תש"ד), עמ' 596-609; ח' שמרוק, ספרות יידיש בפולין, ירושלים תשמ"א; ע' אטקס, "דרכו של ר' שניאור זלמן מלאדי כמנהיג של חסידים", ציון נ (תשמ"ה), עמ' 321-351; ז' גריס, "הרקע היהודי לפעילותו של בובר בעיצוב הסיפור החסידי", מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי יא-יב (תש"נ), עמ' 46-56; הנ"ל, ספר סופר וסיפור בראשית החסידות, ת"א תשנ"ב; מ' רוטמן, "התרבות שבספר", ציון ג (נ"ו), ירושלים תשנ"א, עמ' 321-344.
- A. Rapoport-Albert, "Hagiography with Footnotes: Edifying Tales and the Writing of History in Hasidism". *History and Theory* 27 (1988) pp. 159-119.
5. על הבעש"ט, ראה: ג' שלום, "דמותו ההיסטורית של ר' ישראל בעש"ט", דברים בגו, עמ' 287-324; ח' ליברמן, "כיצד חוקרים חסידות בישראל", בצרון כב, ניו יורק 1981, עמ' 154-184; מ' רוטמן, "מז'יבוז' ורבי ישראל בעל שם טוב", ציון נב (תשמ"ז), עמ' 177-189; ר' אליאור, "הבעש"ט- בין מאגיה למיסטיקה", הרצאה בקונגרס העולמי הי"א למדעי היהדות, ירושלים תשנ"ג.
6. על רימ"ר, ראה: ד' אסף, ר' ישראל מרוז'ין ומקומו בתולדות החסידות במחצית הראשונה של המאה התשע עשרה. דיסרטציה, ירושלים תשנ"ב. על אמונת חסידי רימ"ר, שהוא נשמת הבעש"ט: אסף, רימ"ר, בעיקר עמ' 185-186, 127-128. רימ"ר היה נין המגיד ממזריטש ויש מקום לשאול, אם אין ליהוסו המשפחתי זיקה לסיפור בקבוצת יעקב, נב ע"ב, שבו מוצג המגיד ממזריטש כיוורש הבעש"ט, שבכוחו להביא משיח. ראה גם: אסף, רימ"ר, עמ' 200.
7. ר' יעקב מרגליות מעיד, שספרו נכתב לפי בקשת האדמו"ר ר' אברהם יעקב מסדיגורה. בן אחיו וחתנו, ר' נחום דובער, שהיה גם חותנו של ר' יעקב מרגליות, העניק לספר את שמו. ראה: קבוצת יעקב, סב ע"א- ע"ב. אב"י מסאדיגורה ובנו, ר' יצחק מבויאן, נתנו הסכמות למהדורה הראשונה. יש לציין, שהספר נדפס 13 שנים אחרי שנכתב. בפרק זמן זה הלכו לעולמם ר' יעקב מרגליות ואב"י מסאדיגורה והציון "ז"ל" נוסף לשמם כבר במהדורה הראשונה.
8. ראה: נספח.
9. קבוצת יעקב, נא- נב. ראה: נספח.
10. קבוצת יעקב, נא ע"ב. ר' יעקב אינו מדייק, שר' מאיר "נתקבל לרב על כל גליל אוסטרהא", שכן- ר' מאיר היה רב דגליל לבוב ואב"ד אוסטרהא. ראה: מ' ביבר, מזכרת לגדולי אוסטרהא, ברדיטשב 1907, עמ' 270-273, 196-209. להלן בנספח.
11. חיבוריו הובאו לדפוס קמעא קמעא אחרי מותו בשנת תק"נ 1780 ע"י בניו, תחת השם הכולל אור עולם. ראה: מ' וונדר, מאורי גלציה ג, ירושלים תשמ"ו, עמ' 94.
12. מאיר נתיבים נדפס לראשונה- פולנאה תקנ"א 1791.
13. סוד יכין ובעז, נדפס לראשונה- אוסטרהא תקנ"ד 1794, ו ע"א.
14. ראה: בסוף בן פורת יוסף, קארעץ תק"מ 1780.
15. במקורות השונים נקראית שיטת הבעש"ט "סוד א"ב" ו"לימוד

- אותיות הא"ב". ראה: ר' ש"ץ, החסידות כמיסטיקה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 120, 216-217; השווה: צוואת הריב"ש, ט ע"ב- י ע"א.
16. לדוגמא: י' מונדשיין, שבחי הבעש"ט, ירושלים תשמ"ב, עמ' 147, 158-159, 204-205, 264 והערות 10-12; א' רובינשטיין, שבחי הבעש"ט, ירושלים תשנ"ב, סיפורים ה, כד, לז, קיד.
17. השווה: שבחי הבעש"ט, מונדשיין, עמ' 269-270, 261; ב' מינץ, שבחי הבעש"ט, ת"א תשכ"א, עמ' 36-37; שבחי הבעש"ט, רובינשטיין, עמ' 2-3; גדולים מעשה צדיקים, נגאל, עמ' 9-10.
18. גם הסכמת ר' בצלאל בן ר' מאיר מרגליות למהדורה הראשונה של שבחי הבעש"ט, ברדיטשב תקע"ה, 1815, אינה שופכת אור על התעלומה. ר' בצלאל כתב שאביו היה "מילדותו אחד ממחצדי חקלא חבור" קדישא מאילנא דחיי עם הבעש"ט ז"ל". יש מקום לבדוק, אם לפנינו מידע בלתי תלוי של הבן על אביו, או שפעל כאן תהליך הפוך ור' בצלאל הסיק מסוד יכין ובעז, שאביו היה מבני "חבורא קדישא" של הבעש"ט. השווה: גרשם שלום, דברים בגו, עמ' 317.
19. יש לציין, שכבר בשבחי הבעש"ט מצויה תופעה דומה בסיפור, המתאר יחסי קירבה בין הבעש"ט לר' מאיר מרגליות. זהו סיפור דידקטי, המבקש להנחיל לשומעיו מידות נאותות- מתן בסתר ובטחון בהשגחה האלוהית. אך יתכן, שיש בו גרעין אותנטי, שסביבו תוספת הגיוגרפית. ראה: שבחי הבעש"ט, מונדשיין, עמ' 214; שבחי הבעש"ט, רובינשטיין, סיפור קמ ועמ' 247, הערה 29. על קשר אפשרי של ר' מאיר למקובלי קלויז ברודי, ראה בנספח.
20. מקובל להניח, שהבעש"ט נולד בתנ"ח- ת"ס 1700-1698; התישב בטלוסט בגיל שלושים; ראשית התגלותו בתצ"ד 1734, בגיל 36 לערך; התישב במז'יבוז' בת"ק 1740; נפטר בשנת תק"ך 1760 בגיל 60. ראה: האנציקלופדיה העברית, ירושלים- ת"א תשל"א, בערכו.
21. יתכן, שניכרת כאן השפעת שבחי הבעש"ט, שבו מתואר הבעש"ט גם כשוחט לפני התגלותו. ראה: שבחי הבעש"ט, מונדשיין, עמ' 147; שבחי הבעש"ט, רובינשטיין, סיפור יג.
22. קבוצת יעקב, נא ע"ב.
23. מגמה זו מצויה גם בסיפור על מרת חיה מהורדנקא ש"ידעה מגדולת הבעש"ט" לפני התגלותו והמשיכה לדבוק בו כל חייה. ראה: קבוצת יעקב, נד ע"א. מהנוסח לא ברור, אם מרת חיה הייתה אשתו או חמותו של ר' מאיר מרגליות.
24. קבוצת יעקב, נא ע"ב.
25. קבוצת יעקב, נד ע"ב. וכן- הסיפור שאחריו.
26. את הדברים העלה לראשונה ג' שלום, דברים בגו, עמ' 302.
27. באור זה יש, לעניות דעתי, לראות את פעלו של ש"י עגנון באיסוף סיפורים חסידיים, בהם סיפורי קבוצת יעקב. בניגוד למלאכת האנליזה של ההיסטוריון, הפרטים שליקט עגנון מאוצר הסיפור העברי אינם מנוצלים לכתיבת היסטוריה, אלא כאבני דרך אל הסינתזה המטא- היסטורית. עגנון השתמש בלשון שימוש "קבלי"- הסיפור ואותיותיו הם כלי לתקון העולמות שנשברו, אף שאין לעולמות אלה תקנה. ראה: ש"י עגנון, עיר ומלוואה, ירושלים תשל"ג, עמ' 520-521; הנ"ל, תולדות הבעש"ט, מעשיו ודרכו, ירושלים תשמ"ז, עמ' 51-52, 16-18; קבוצת יעקב, נגאל, עמ' 10.

נספח - שושלת היוחסין של משפחת מרגליות (ע"פ קבוצת יעקב):

1. אבי המשפחה - ר' יוסף מזאלקווע. התמנה לרב יאזליוויץ בשנת ת"ח 1648. נפטר - תי"ג 1653.
2. ר' צבי הירש מרגליות. נולד - ת"ב 1637. התמנה לרב יאזליוויץ במקום אביו בגיל 16 - תי"ג 1653. נפטר בגיל מאה - תצ"ז 1737.
3. בנו מאשתו הראשונה - ר' משה אברהם אבוש, אב"ד קהילת זאבנא. אשתו השניה - מרת שינציא, אחות ר' אריה לייבוש, אב"ד סטאניסלאב. בניהם -
- 3ב. ר' יצחק דובער מרגליות. התמנה לרב ביאזליוויץ במקום אביו בשנת תצ"ז 1737.
- 3ג. ר' מאיר מרגליות. נפטר - תק"נ 1790.
4. ר' שמואל, אב"ד זלישטיק. נפטר - תקס"ה 1805. מקור הסיפורים.
5. ר' משולם נתן מרגליות. מספר הסיפורים.
6. ר' יעקב מרגליות, בעל קבוצת יעקב. מספר הסיפורים.

נקודות ציון בחיי ר' מאיר מרגליות:

- * נולד - תס"ט 1709? ע"פ ר' נתן מרגליות, דור תשיעי לר' מאיר, סוד יכין ובעז, ירושלים תשנ"ג. עמ' יג. ר' נתן מבסס חשבוננו על מסורת משפחתית, שר' צבי הירש היה בן 72 בזמן שנולד ר' מאיר. השווה: וונדר, גליציה, עמ' 939, המעריך, שר' מאיר נולד בת"ס* 1700. לפי חשבון זה, ר' מאיר היה בן גילו של הבעש"ט לערד.
- * תקופת הארדנאק - לפחות מתק"ה 1745 עד תקט"ו 1755 ישב בבית חמו ר' חיים ולא החזיק משרה רשמית. ג' שלום שיער, שההסכמה מתק"ה 1745 לערוגת ה**בשם** לר' פרץ בן אשר, ממקובלי קלויז ברודי, החתומה "ר' מאיר חונה פה הארדאנאק", היא הסכמת ר' מאיר מרגליות. אפשר, שזהו הציון הקדום ביותר שהגיע לידינו מר' מאיר. ראה: הערת שלום בכתב ידו במזכרת לגדולי אוסטרהא, עותק ספרית שלום, עמ' 199. המסמך האחרון, לפני שר' מאיר התמנה למשרה רשמית, הוא הסכמה לספר **חידושי רז"ה**. היא חתומה - "הק' מאיר בהמאור הגדול מוהר"ר צבי הירש מרגליות זצלה"ה מהארידינקע ח' סיון תקי"ד לפ"ק." ראה: ביבר, אוסטרהא, עמ' 199.
- * רב גליל לבוב, היושב בברודי - תקט"ו 1755. בגיל 46? ע"פ מאיר נתיבים ב, פולנאה תקנ"א, לה ע"ב: "אמרו המסדרים יען שמענו מפה קדוש כבוד א"א מו"ר המחבר ז"ל שניחא לי' שיודפס ב' או ג' דרשות שלו שדרש ברבים על כמה מאמרים בפלפול חריף כדרך דרוש שכותו יפה: ולהכניסם בחיבור הראשון הזה אמרנו להציג פה מה שדרש בראש הקהלה ק"ק בראד בעת שנתקבל לאב"ד ור"מ בגליל לבוב בשנת תקט"ו לפ"ק." ראה: נ"מ גלבר, **תולדות יהודי ברודי**, ירושלים תשט"ו, עמ' 43; וונדר, גליציה, עמ' 939.
- בתקכ"ד 1764 בוטלה משרת רב הגליל.
- * רב קהילת אוסטרהא - תאריך כתב הרבנות, שקבל מפרנסי אוסטרהא, מוקשה - "תמוז תקלמ"ד ציין פ"ק הנ"ל" (תקל"ז?) וכן - "פסח שנת תקמ"ם רל"ת". (תקמ"ד?). ראה: ביבר, אוסטרהא, עמ' 208-209, 199, הסבור, שהמינוי היה בתקל"ז 1777. בגיל 68? זאת, כיון שבתקל"ג עדין חתם "הק' מאיר החונה בגליל לבוב". ואילו בתשרי שנת ת"ק ב' ל'ו = תקל"ח 1778, אחרי המנוי באוסטרהא, חתם על תקנה כרב הקהילה "הק' מאיר חונה פה אוסטרהא והגליל ומצ"פ לגליל לבוב והמדינות"; ש' דובנוב, **תולדות החסידות**, ת"א תר"צ, עמ' 74, סבר שר' מאיר התמנה בתקל"ז 1777 ל"רב כולל של אוקראינא ופודוליה"; השווה: **האנציקלופדיה העברית**, בערכו: תקט"ז 1757. בגיל 48?
- * תקנ"נ 1790 - נפטר. בגיל 81 חיבורו **מאיר נתיבים**, פולנאה תקנ"א, נדפס אחרי מותו.

Offprint from

PROCEEDINGS
OF THE

ELEVENTH WORLD CONGRESS OF JEWISH STUDIES

DIVISION C
VOLUME II

JEWISH THOUGHT, KABBALAH AND HASIDISM

JERUSALEM 1994

WORLD UNION OF JEWISH STUDIES